

Олена Петрівна Амацьєва,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри практичної психології,
декан факультету дошкільної освіти
та практичної психології,
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»
м. Слов'янськ, Україна

Світлана Анатоліївна Саяпіна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки,
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»
м. Слов'янськ, Україна

УДК 373.2.016

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ОБДАРОВАНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

В статті показані основні напрямки наукових досліджень, які проводяться з одарёними дітьми в дошкільному віці. Підкреслюється, що ці напрямки становлять основне змістове наповнення територіальної програми по організації роботи з одарёними дітьми в освітніх закладах. Визначено програму розробки фундаментальних основ для вивчення природи і психологічних механізмів одарёності.

Ключеві слова: одарёність, напрямки, наукові дослідження, психологія творчості, дошкільний вік.

The article shows the main directions of scientific researches that are conducted with gifted children in preschool age. It is emphasized that these areas are the main contents of the territorial organization of the work program for gifted children in educational institutions. The article defines the program to develop the fundamentals for the study of nature and the psychological mechanisms of giftedness.

Key words: giftedness, referrals, research, creative work psychology, preschool age.

Реформи, що відбулися у вітчизняній системі освіти, визначили серед важливих напрямків спрямованість на гуманістичні, особистісно орієнтовані й розвивальні освітні технології, що зумовили зміни у ставленні до дітей з неординарними здібностями. Створено освітні установи, громадські організації, фонди, навчальні та соціальні програми, основною метою яких є виявлення, навчання та розвиток обдарованих дітей. Поступово в свідомості людей починає формуватися розуміння того, що здійснення переходу від постіндустріальної цивілізації до цивілізації інформаційних технологій неможливе, без збереження і примноження інтелектуального потенціалу країни.

Однак, під час роботи з такими дітьми виникають педагогічні та психологічні труднощі. Вони зумовлені різноманітністю видів обдарованості, безліччю суперечливих теоретичних підходів і методів, варіативністю сучасної освіти та недостатньою кількістю фахівців, готових до роботи з обдарованими дітьми.

Необхідно підкреслити, що у системі освіти України є певний досвід роботи з обдарованими дітьми, створена відповідна нормативно-правова база. Проблема обдарованості дітей відображена у Законах України «Про освіту» (№ 1060-ХІІ від 23.05.1996 р.), «Про загальну середню освіту» (№ 651-ХІV від 13.05.1999 р.). Розроблені і функціонують

програми всеукраїнського рівня: Державна цільова програма роботи з обдарованою молоддю (Постанова Кабінету Міністрів України № 1016 від 08.08.2007 р.); Державна цільова соціальна програма «Школа майбутнього» (Постанова Кабінету Міністрів України № 1071 від 30.08.2007 р.). Для розвитку загальнодержавних підходів щодо підтримки обдарованої дитини було прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.08.2007 р. № 635-р «Про утворення Інституту обдарованої дитини» у структурі Академії педагогічних наук України.

У сучасній психології під словосполученням «обдарована дитина» розуміється певна винятковість, девіантність, відхилення, що виходять за межі загальної норми. За наслідками досліджень, кількість таких дітей в популяції може складати 1-2%. За результатами тестів на виявлення загальної обдарованості або творчих здібностей ці показники вищі: талановита частина населення складає приблизно 20%. Обдаровані діти – це діти, які значно випереджають однолітків за темпами розвитку і мають високий інтелектуальний і творчий потенціал, проявляють високі здібності в навчанні та в різних спеціальних видах діяльності [6].

У межах нашого дослідження ми підкреслюємо такі основні чинники, що складають єдину інтегральну структуру обдарованості: домінуюча роль пізнавальної мотивації; дослідницька творча активність, що виявляється у відкритті нового, постановці та розв'язанні проблем; оригінальність рішень; можливість прогнозування; здібність до створення ідеальних еталонів, що допомагають формуванню високих естетичних, моральних та інтелектуальних оцінок.

Вважається, що психологічна структура обдарованості дитини співпадає з основними структурними елементами, що характеризують творчість, її творчий розвиток. Зовнішні ознаки творчого розвитку різноманітні: у дитинстві вони виявляються в ранньому мовному та інтелектуальному розвитку, захопленні якою-небудь діяльністю (музикою, малюванням, читанням тощо), в допитливості та підвищеній дослідницькій активності [5].

Сучасною дослідницею Н. Біловус виявлено сукупність педагогічних умов забезпечення розвитку обдарованих дітей: а) розробка способів ідентифікації розвитку обдарованих дітей старшого дошкільного віку; б) обґрунтування концептуальної моделі освіти дошкільників, орієнтованої на специфіку розвитку їх інтелектуальних і творчих здібностей; в) впровадження розвивального середовища, для створення дошкільникам умов інтелектуального самопрояву і творчого самовираження; г) спільна робота дошкільного навчального закладу з родинами для розвитку здібностей дітей.

Авторка наполягає, що у концептуальній моделі змісту освіти старших дошкільників необхідно враховувати специфіку розвитку їх інтелектуальних і творчих здібностей: домінування розвивальних

можливостей навчального матеріалу над його інформаційною насиченістю; здійснення навчальної діяльності відповідно до пізнавальних потреб дітей; паритет завдань дивергентного та конвергентного типів; ускладнення змісту навчальної діяльності шляхом поглиблення і посилення абстрактності пропонованого матеріалу; домінування власної дослідницької практики над репродуктивним засвоєнням знань; орієнтація на інтелектуальну ініціативу та творчість дитини [2].

Розглядаючи проблему обдарованості дітей дошкільного віку, необхідно звернути увагу на наукові дослідження, які необхідно проводити за такими основними напрямками: теоретико-експериментальні дослідження; науково-методична робота; інформаційно-дослідницька робота; науково-практична робота; науково-організаційна робота.

Сучасний дослідник О. Марінушкіна підкреслює, що дослідження з психології творчості є базою для пізнання природи обдарованості, для розв'язання нагальних проблем діагностики та розвитку обдарованих [4].

Методи і форми роботи з обдарованими дітьми, що практикуються в наш час, базуються на емпіричній основі і не мають зв'язаної внутрішньої структури. Тому, на перше місце висувається завдання теоретичного обґрунтування конкретних методів і форм роботи (як чинних, так і нових) з обдарованими дітьми й учнями. Теоретичне підґрунтя практичних заходів щодо роботи з обдарованими має стати елементом єдиної цілеспрямованої системи, надати можливість підвищувати ефективність сучасних методів роботи.

Важливим компонентом (як з теоретико-експериментальної, так і з науково-методичної точок зору) наукових досліджень з проблем обдарованості дітей дошкільного віку є розвиток комплексних, міждисциплінарних досліджень.

Головне місце у наукових дослідженнях повинна посідати проблема «Обдарована дитина в родині». Родина, відіграючи важливу роль у формуванні мотиваційних факторів, системи цінностей, особистісних рис, створенні конкретних умов життя дитини, може здійснювати стимулюючий і негативний впливи на процес розвитку обдарованої дитини. Мета напрямку досліджень – створення наукового підґрунтя для подальшої розробки ефективних методичних рекомендацій для батьків, програм літніх сімейних шкіл, сценаріїв тренінгів тощо.

Сьогодні, з метою забезпечення надання обдарованим дітям повноцінної психологічної допомоги і підтримки, необхідно розробити теоретичне підґрунтя психокорекційної діяльності. Розгортання досліджень у цьому напрямку дозволить усунути або частково знизити вплив факторів, що негативно впливають на розвиток, навчання і виховання обдарованих дітей. Особливу увагу необхідно приділити психокорекційній роботі в критичні періоди життя дитини, а також профілактиці стресових станів у родині, ДНЗ.

Важливим напрямком науково-методичної діяльності є збагачення психодіагностичного арсеналу, спрямованого на виявлення обдарованих дітей, визначення характеру та своєрідності обдарованості. Набір діагностичних методик поповнюється через створення нових оригінальних методик, а також з допомогою вдосконалення, модифікації та адаптації сучасних методик, відповідно до конкретних цілей діагностики і специфіки конкретного контингенту обстежуваних. Для кожної методики необхідно розробити стандартну документацію і методичні рекомендації для психологів і педагогів з її практичного використання. Особливу увагу необхідно приділяти методикам ранньої діагностики обдарованості, діагностиці обдарованості дітей-інвалідів, виявленню обдарованих дітей сільської місцевості, діагностики обдарованості дітей національних меншин [4].

Одним з важливих напрямків методичної роботи є створення комплексу програм, підручників і методичних посібників з навчання та розвитку обдарованих дітей у ДНЗ.

Необхідно проводити інтенсивну роботу зі створення методів психокорекційної роботи з обдарованими дітьми. У рамках цього напрямку передбачається створення методичних посібників для психологів-практиків, програми семінарів для вихователів, які працюють з обдарованими дітьми [4].

Великого значення сьогодні набуває розробка комп'ютерних психодіагностичних методик, навчальних програм і розвивальних ігор. Необхідно розробити методичні посібники з використання комп'ютерів у сфері навчання та розвитку обдарованих дітей, а також рекомендацій для психологів та педагогів щодо застосування комп'ютерних психодіагностичних методик. Створити методичні посібники та рекомендації з організації, ведення і використання комп'ютерних банків даних обдарованих дітей, вихователів, які працюють з ними, лонгітюдних досліджень, ігрових, розвивальних, навчальних комп'ютеризованих методик, автоматизованих бібліографічних і фактографічних систем з проблем роботи з обдарованими дітьми [4].

Дослідники вищезазначеної проблеми наполягають на тому, що одним з основних напрямків науково-методичної роботи є створення комплексу методичних матеріалів для вчителів і вихователів обдарованих дітей. До цього комплексу слід додати методичні посібники, рекомендації, програми лекційних курсів, семінарів та тренінгів. Матеріали розраховані не тільки на вчителів навчальних закладів, але й вихователів дошкільних закладів, психологів, фахівців з профорієнтації, керівників гуртків та студій [1; 3].

Є підставою вважати, що важливим компонентом науково-методичної роботи є розробка методичних посібників і рекомендацій для батьків обдарованих дітей дошкільного віку, підготовка лекційних курсів, системи тренінгів, написання сценаріїв для науково-популярних фільмів тощо.

Ми переконані, що широке розгортання наукових досліджень і практична робота з обдарованими дітьми повинні спиратися на міцну інформаційну базу. У зв'язку з цим, на основі розгляду науково-практичних робіт, необхідним є створення комп'ютерних банків даних:

- обдарованих дітей, що містить: анкетно-біографічні дані, результати проведених психодіагностичних обстежень тощо;

- результатів лонгітюдних досліджень (згідно з програмою проводиться збір інформації з розширеного кола питань, що стосуються обдарованих дітей: проводиться їхнє поглиблене психологічне обстеження, здійснюється регулярне спостереження за успіхами в різних видах діяльності);

- психодіагностичних методик, що містить відомості, спрямовані на виявлення обдарованості, їх надійність та валідність, набір комп'ютеризованих методик для виявлення обдарованості;

- вихователів, які працюють з обдарованими дітьми, що містить інформацію про їхній фах, форми роботи з дітьми;

- заявок на творчих фахівців (у цьому банку зберігаються запити підприємств і організацій щодо фахівців з указівкою спеціалізації, умов роботи або навчання тощо);

- довідково-бібліографічних даних, що має анотовану інформацію з вітчизняної та зарубіжної літератури (монографії, статті, тези, словники, довідкові видання тощо) з різних проблем дитячої обдарованості.

Крім цього, в банку збираються відомості про організації, що здійснюють дослідженнями, розробляють програми та проекти, пов'язані з науковою діяльністю у сфері дитячої обдарованості.

У територіальній програмі «Соціальні аспекти збереження і розвитку інтелектуальної еліти міста, району, області» підкреслено, що важливе місце в науковій праці з обдарованими дітьми посідає статистична обробка й аналізування здобутої інформації. Результати цього аналізу (на основі даних за лонгітюдними дослідженнями) є істотним компонентом у розробці та верифікації наукових положень і методів роботи з обдарованими дітьми. Підтримка банків даних передбачає проведення постійної роботи зі збору й поновлення інформації. Збір інформації щодо обдарованих дітей може здійснюватися за результатами психодіагностичних обстежень, проведених фахівцями-психологами, а також на підставі даних, отриманих від батьків, учителів ЗНЗ, керівників гуртків, організаторів турнірів і олімпіад [4].

Немає сумнівів щодо важливості напрямку науково-організаційної діяльності у дослідженні обдарованості дітей дошкільного віку, який передбачає розробку цільових, національних і регіональних проектів, програм з виявлення, навчання і розвитку обдарованих дітей.

Необхідно на конкурсній основі добирати проекти і програми, здійснювати їх експертизу й оцінку ефективності.

Реалізація цього напрямку передбачає створення і практичне використання психодіагностичних, навчальних і розвивальних методик, положення про експертизу методик, законів про захист авторських прав на методики.

Розкриємо інший напрямок наукових досліджень обдарованості дітей дошкільного віку – це науково-практична робота, що передбачає збір відомостей про учасників і хід заходів, проведення динамічних психодіагностичних обстежень, апробацію методик психодіагностики та психокорекції, апробацію тренінгів, розвивальних та навчальних комп'ютерних програм, проведення експертних опитувань тощо.

Науково-практична робота під час підготовки вихователів для роботи з обдарованими дітьми (проведення шкіл-семінарів, конференцій тощо) передбачає поповнення банку даних вихователів, проведення експертних опитувань, апробацію програм і методик навчання педагогів, систем тренінгів тощо.

Необхідно підкреслити, що під час проведення вибіркового обстеження дітей ставиться на меті не тільки збір інформації для банків даних обдарованих дітей, за лонгітюдними дослідженнями, але й відпрацювання прийомів проведення обстежень, методик збору даних, їх верифікація, апробація діагностичних методик.

Таким чином, аналіз наукових джерел дозволив виділити і надати характеристику пріоритетним напрямкам досліджень обдарованості дітей дошкільного віку: теоретико-експериментальні дослідження; науково-методична, інформаційно-дослідницька, науково-практична, науково-організаційна діяльності.

Використані літературні джерела

1. Балацінова А.Д. Дитяча обдарованість, як психолого-педагогічна проблема / А.Д. Балацінова // Педагогіка та психологія: зб. наук. пр. – Х.: ХНПУ імені Г.С. Сковороди. – Вип. 36. – С. 28–35.
2. Біловус Н.Б. Обдарована дитина: пошуки нової парадигми навчально-виховного процесу в сучасному дошкільному / Н.Б. Біловус // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць: Педагогіка і психологія. – Чернівці: Рута, 2005. – Вип. 225. – С.10–16.
3. Крайнова Л.В., Саяпіна С.А. Особливості виховання математично обдарованих дітей у дитячому садку / Л.В. Крайнова, С.А. Саяпіна // Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. «Талановита особистість: сім'я, школа, держава». – К., 1994. – С. 152–154.
4. Марінушкіна О.Є. Організація роботи з обдарованими дітьми в закладах освіти: Навч.-метод. посіб. / О.Є. Марінушкіна, Г. Шубіна. – Х.: Вид. група «Основа»: «Тріада +», 2008. – 144 с.
5. Матюшкин А.М. Загадки одаренности. Проблема практической диагностики / А.М. Матюшкин. – М.: Школа-Пресс, 1993. – 127 с.
6. Пашнев Б.К. Психодіагностика обдарованості / Б.К. Пашнев. – Х.: Вид. група «Основа»: «Тріада +», 2007. – 128 с.
7. Саяпіна С.А. Психолого-педагогічні дослідження математичної обдарованості дітей старшого дошкільного віку / С.А. Саяпіна // Освіта та розвиток обдарованості особистості, 2012. – № 3-4. – С. 70–73.
8. Тесленко В.В. Організація процесу розвитку обдарованих дітей у регіональній педагогічній системі / В.В. Тесленко // Освіта та розвиток обдарованості особистості, 2012. – № 3-4. – С. 33–39.

